Logoterapija u odgoju i obrazovanju – terminološko određenje i sadržajne smjernice

Vladimira Velički*
vladimira.velicki@ufzg.hr
Damir Velički**
damir.velicki@ufzg.hr

https://doi.org/10.31192/np.16.2.8
UDK: 159.964.3:37
615.851:37
Pregledni članak / Review
Primljeno: 14. veljače 2018.
Prihvaćeno: 4. lipnja 2018.

U radu se terminološki određuje sintagma logoterapija u odgoju i obrazovanju, odnosno pojam logopedagogija (Logopädagogik). Nakon temeljite jezične analize navedenih pojmova i sintagmi u njemačkom i hrvatskom jeziku, izvedeni su zaključci o prikladnosti njihove uporabe u hrvatskome jeziku. Potrebu za uvođenjem logoterapije u sustav odgoja i obrazovanja uočili su brojni autori još polovicom prošloga stoljeća. Kontinuirano intenziviranje potrebe za logoterapijom u pedagoškom radu potkrepljuje se statističkim podatcima o stanju mentalnog zdravlja djece i mladih u Hrvatskoj i svijetu. Oslanjajući se na djela Viktora E. Frankla, te ostalih relevantnih autora, poput Elisabeth Lukas, analiziraju se mogućnosti implementacije logoterapijskih načela u odgoj i obrazovanje, analiziraju i međusobno se uspoređuju postojeće edukacije iz toga područja u Hrvatskoj i šire u svijetu te se izvode nove sadržajne smjernice za to područje.

Ključne riječi: *logoterapija, odgoj, obrazovanje, logopedagogija, smisao.*

Uvod

Neizbježan utjecaj duha vremena na djetinjstvo pred roditelje, odgojitelje i učitelje stavlja nove izazove i zadatke. Omogućiti djetetu spoznaju da je život vrijedan i smislen jedan je od najvećih i najtežih zadataka, jednako kao i osmišljavanje načina kako razviti u djetetu stav da će upravo ono dati životu značajan

* Izv. prof. dr. sc. Vladimira Velički, Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za učiteljske studije, Katedra za hrvatski jezik i književnost, scensku i medijsku kulturu, Savska cesta 77, HR-10000 Zagreb.

** Izv. prof. dr. sc. Damir Velički, Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za učiteljske studije, Katedra za obrazovanje učitelja njemačkog jezika – interkulturalna germanistika, Savska cesta 77, HR-1000 Zagreb.

doprinos zbog svoje neponovljivosti i jedinstvenosti, te da, ma kako maleno bilo i ma kako se beznačajno osjećalo, upravo njega u životu čeka samo njemu namijenjena zadaća. Logoterapiju se često naziva trećom bečkom psihoterapijskom školom (nakon Sigmunda Freuda i Alfreda Adlera). Njezin utemeljitelj je dr. Viktor E. Frankl (1905-1997), bečki psihijatar i neurolog, sveučilišni profesor čiji je životni put obilježen osobnim iskustvom patnje, preživljavanjem strahota Drugog svjetskog rata u nacističkim koncentracijskim logorima. Sam Frankl logoterapiju definira kao »psihoterapiju usredotočenu na smisao«, te navodi da je, u usporedbi sa psihoanalizom »manje *retrospektivna* i manje *introspektivna* metoda, usredotočena na budućnost, odnosno na smisao koji će pacijent ispuniti u budućnosti«.[1]

Budući da logoterapija, odnosno sam njezin utemeljitelj Viktor E. Frankl, kao što je navedeno, ključnim problemom današnjice vidi čovjekov odnos prema smislu,[2] logoterapijska misao može dati svoj doprinos i pedagoškim znanostima te postati temeljem odgoja i obrazovanja i zasigurno može biti vrijedna pomoć djeci i mladima pri traženju smisla. Frankl je u svojim djelima promišljao o tome što se događa zanemari li se volja za smislom, odnosno, zamijeni li se ona voljom za užitkom, moći ili samoostvarenjem. To dovodi čovjeka u situaciju egzistencijalnog vakuuma nakon čega slijedi stanje noogene neuroze. Noogene neuroze, prema Franklu, »ne proizlaze iz konflikta između poriva i instinkata nego iz egzistencijalnih problema. Među tim problemima frustrirana volja za smislom igra važnu ulogu«.[3] Radi prevencije takvog razvoja događaja te pomoći djetetu da postane motivirano sviješću o vlastitom poslanju u svijetu, potrebno je već od najranijih dana s djecom otkrivati vrijednosti, odnosno smisao, upućivati ih na to da su sustvaratelji svijeta i društvene stvarnosti u kojoj jesu. Naglašavanje onih sadržaja i postupanja koji stimuliraju senzibilnost za egzistencijalna pitanja čovjeka, odnosno za pitanja vrjednota i smisla u životu, postaje nužnost za svakoga tko sudjeluje u odgoju djece. Razvijanje sposobnosti savjesti kao »organa smisla« da prepozna u određenom trenutku i mjestu izazov vrijednosti i potrebu njihovog ostvarivanja te odgovaranje na pitanja koja nam život postavlja, trebalo bi biti dio svakog odgojnog djelovanja.

Ako odgoj shvatimo kao umjetnost poštovanja[4] temeljit ćemo ga na osjetljivosti za jedinstvenost i neponovljivost osobe, odgajajući mladu osobu poštujući je i u njoj također razvijajući poštovanje prema drugima, a na temelju toga i odgovornost te svjesnost da upravo nju čeka samo njoj dana zadaća, izazov

[1] Viktor FRANKL, *Čovjekovo traganje za smislom*, Zagreb, Planetopija, 2015, 92.

[2] Usp. Viktor FRANKL, *Der Mensch vor der Frage nach dem Sinn*, München – Zürich, Piper, 1999; Viktor FRANKL, *Liječnik i duša. Temelji logoterapije i egzistencijalne analize*, prev. Jasenka Udier (izv. *Ärztliche Seelsorge*, Beč, Franz Deuticke, [10]1982), Zagreb, Kršćanska sadašnjost, [2]1993.

[3] FRANKL, *Čovjekovo traganje za smislom*..., 94.

[4] Usp. Elisabeth LUKAS, *Die Kunst der Wertschätzung. Kinder ins Leben begleiten*, Beč, Verlag Neue Stadt, 2013.

vrijednosti u sadašnjem trenutku. Budući da u terminološkim određenjima i sadržajnim smjernicama vezanima uz ovu temu ima prilično preklapanja, nejasnoća i nepreciznosti, a polazeći od hipoteze da je za razumijevanje i implementaciju novih sadržaja u odgojno-obrazovnu praksu podjednako bitno jezično preciziranje pojmova koji se koriste, kao i promišljanje o sadržaju koji se implementira, cilj je ovoga rada pojasniti terminološka određenja i sadržajne smjernice vezane uz uključivanje logoterapijskih načela u odgoj i obrazovanje.

1. Logoterapija u odgoju i obrazovanju ili logopedagogija – terminološko određenje

Sintagma »logoterapija u odgoju i obrazovanju« označava implementaciju postavki logoterapije u pedagoški rad s djecom i mladima. Na njemačkome govornom području susrećemo se i s pojmom *Logopädagogik* – logopedagogija. Točno vrijeme i okolnosti nastanka tog pojma teško su odredive. *Viktor Frankl Institut* u Beču[5] prati i evidentira stručne i znanstvene, diplomske, magistarske i doktorske radove iz područja logoterapije. Stoga postoje indicije da je naziv *Logopädagogik* – logopedagogija – prvi put upotrijebila Elisabeth Hinterholzer u svom diplomskom radu,[6] pri čemu je pojam *Logopädagogik* upotrijebila s neodređenim članom stavivši riječ *Logopädagogik* pod navodnike. Nakon toga Dieter Lotz koristi isti taj naziv u svom radu te se u njemu u obrazloženju pojma *Logopädagogik* poziva na navedenu autoricu, stavljajući pod upitnik tvrdnju da je upravo ona prva upotrijebila taj termin.[7] Lotz, nadalje, na stranicama *Nirnberškog instituta za egzistencijalnu analizu i logoterapiju* (*Nürnberger Institut für Existenzanalyse und Logotherapie*)[8] ističe da logopedagogija »ne slijedi indoktrinarno, svjetonazorsko ili konfesionalno specifične ciljeve, nego kod roditelja i pedagoga svih usmjerenja pobuđuje diskurse o stvaranju smisla i vrijednosti«.[9] Time dolazimo do poimanja i značenja pojma pedagog. Krenut ćemo od njemačkoga jezika iz kojega pojam *Logopädagogik* – logopedagogija i

[5] Viktor Frankl Institut. The Official Website of the Viktor Frankl Institute Vienna; http://www.viktorfrankl.org (14.02.2018).

[6] Usp. Elisabeth HINTERHOLZER, *Die Relevanz einer »Logopädagogik« in der Erziehung. Das logotherapeutisch-existenzanalytische Gedankengut Viktor E. Frankls als Grundlage für pädagogische Ansätze gegen die Sinnproblematik in Gesellschaft und Bildung*, Beč, Human- und Sozialwissenschaftliche Fakultät der Universität Wien, 2003.

[7] Usp. Dieter LOTZ, Logopädagogik. Überlegungen zu einer sinnzentrierten Pädagogik, *Existenz und Logos – Zeitschrift der Deutschen Gesellschaft für Logotherapie und Existenzanalyse*, 17 (2009) 6-15.

[8] Usp. Ulrich OECHSLE, Dieter LOTZ, Nürnberger Institut für Existenzanalyse und Logotherapie. Herausforderungen des Lebens sinnvoll meistern; http://www.logotherapie-nuernberg.de/ (14.02.2018).

[9] Dieter LOTZ, *Kurzbeschreibung Logopädagogik*; http://www.logotherapie-nuernberg.de/begriffe/logopaedagogik.htm (14.02.2018).

potječe. Standard njemačkoga jezika – *Duden* – pedagoga određuje primarno kao odgojitelja, učitelja (s odgovarajućim pedagoškim obrazovanjem), a sekundarno kao znanstvenika iz područja pedagogije.[10] Na engleskom govornom području *pedagogue* se, prema *Collins English Dictionary*, također definira kao učitelj, štoviše pridaje mu se i pridjev *dogmatic*,[11] a *Oxford Dictionary* kaže da je riječ o učitelju i to posebice strogom.[12] Od slavenskih jezika možemo kao primjer uzeti češki jezik koji je materinski jezik Janu Ámosu Komenskom, autoru koji je postavio čvrste temelje pedagogijske znanosti. Prema češkom jezičnom standardu, pedagogom se smatraju odgojitelji i učitelji, a ne samo oni koji su završili studij iz područja pedagogije na nekom od filozofskih fakulteta.[13] U hrvatskome jeziku, prema definiciji *Hrvatskoga jezičnog portala*,[14] pedagog je onaj koji se bavi pedagogijom, stručnjak za pedagogiju, odgojitelj, učitelj, a *Hrvatska enciklopedija Leksikografskoga zavoda »Miroslav Krleža«* naglašava:

> »U suvremenoj znanosti o odgoju razlikuju pedagog u širem i pedagog u užem smislu. Prvi se odnosi na sve odgojitelje, učitelje, nastavnike i profesore koji se, uglavnom samo praktično, bave organiziranim institucionalnim odgojem, obrazovanjem i nastavom. Oni su najčešće članovi školskog menadžmenta (školski pedagozi) ili rade u stručnim službama u predškolama, školama, domovima i drugim odgojno-obrazovnim ustanovama i službama. U užem smislu, pedagozi su osobe koje su diplomirale, magistrirale ili doktorirale iz pedagogijske znanosti i njome se praktično i (ili) teorijski bave. Ovamo pripadaju magistri i doktori pedagogije, koji znanstveno istražuju i usavršavaju znanost o odgoju kao samostalnu disciplinu, bave se teorijskim i empirijskim proučavanjem pedagoških pojava i problema u praksi radi unaprjeđivanja odgoja, obrazovanja i cjelokupne pedagogije kao znanosti o odgoju.«[15]

Bez obzira na, u navedenim stranim jezicima (od kojih ističemo njemački jezik, jer pojam *Logopädagogik* iz njega potječe), kao i u hrvatskome jeziku, jezično gledajući, jasno pojmovno određenje pedagoga kao osobe koja se ne samo u užem, nego i u širem smislu bavi pedagogijom (odgojitelji, učitelji), u hrvatskome jeziku se u svakodnevnom govoru pojam pedagog vrlo često koristi (samo) za osobe koje su završile studij pedagogije. Tome je pridonijela i terminologija u zakonodavstvu. Naime, valja napomenuti da su u sustavu odgoja i obrazovanja

---

[10] Pädagoge, der: 1. Erzieher, Lehrer (mit entsprechender pädagogischer Ausbildung), 2. Wissenschaftler auf dem Gebiet der Pädagogik; https://www.duden.de (14.02.2018).

[11] Pedagogue, 1. a teacher or educator, 2. a pedantic or dogmatic teacher (https://www.collinsdictionary.com)

[12] Pedagogue *formal, humorous* – a teacher, especially a strict or pedantic one; https://en.oxforddictionaries.com (14.02.2018).

[13] Nat. pedagog, -a m. (mn. 1. -ové, 6. -zích) (pedagožka, -y ž.) (z řec.) *vychovatel, učitel; odborník v pedagogice:* úkoly rodičů i p-ů ve výchově dětí, škol. promovaný p. *kvalifikace absolventů bývalých vysokých n. vyšších pedagogických škol vůbec n. absolventů filosofických fakult z oboru pedagogiky*. Československá akademie věd. Ústav pro jazyk český. Slovník spisovného jazyka českého, Prag, Academia, 1989.

[14] Nat. *pedagog*; http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search (14.02.2018).

[15] Nat. *pedagog*; http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=47270 (14.02.2018).

Republike Hrvatske dužnosti i odgovornosti pedagoških djelatnika definirane Državnim pedagoškim standardom predškolskog odgoja i naobrazbe, Državnim pedagoškim standardom osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja te Državnim pedagoškim standardom srednjoškolskog sustava odgoja i obrazovanja.[16] Stoga te dokumente valja temeljitije promotriti.

Pedagog prema Državnom pedagoškom standardu predškolskog odgoja i naobrazbe (čl. 2) pripada u skupinu stručnih suradnika (uz psihologa i stručnjaka edukacijsko-rehabilitacijskog profila), stručno osposobljenih osoba koje pružaju pomoć djeci i odgojiteljima u odgojno-obrazovnom radu te koje pridonose razvoju i unaprjeđenju djelatnosti predškolskog odgoja. Državni pedagoški standard osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja u čl. 2 nadnaslova *Pojmovnik* pobliže ne navodi koja su zanimanja stručni suradnici, nego se navodi da je stručni suradnik »stručno osposobljena osoba za pomoć u nastavnome i školskome radu, koja obavlja poslove koji proizlaze iz pedagoškog rada ili su s njime u svezi te pruža edukacijsko-rehabilitacijsku potporu«.[17] Pedagog kao stručni suradnik koji je potreban za odgojno-obrazovni rad u čl. 14 spominje se, uz psihologa, stručnjaka za edukacijsko-rehabilitacijski profil, knjižničara i zdravstvenog radnika. Državni pedagoški standard srednjoškolskog sustava odgoja i obrazovanja također navodi pedagoga kao jednog od stručnih suradnika u srednjoj školi (čl. 11). Napominjemo da je prema Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi,[18] prema čl. 105 zajedničko, kako stručnim suradnicima, tako i zanimanjima odgojitelja, učitelja odnosno nastavnika, obvezno formalno stjecanje pedagoških kompetencija.

Osvrnemo li se detaljnije na drugi dio složenice *Logopädagogik*, dakle na definiciju i tumačenje pojma *Pädagogik*, na njemačkom se govornom području uočava da se pojam *Pädagogik* (pedagogija)[19] upotrebljava i pojmovno jednoznačno s *Erziehungswissenschaft* (znanost o odgoju), odnosno s množinom navedene imenice (*Erziehungswissenschaften*). U njemačkoj znanstvenoj i stručnoj literaturi koja se bavi pedagogijom, tj. znanošću o odgoju, uporaba tih dvaju pojmova kao sinonima nije neosporna.[20]Zagovornici pojmovnog razgraničenja pojmova *Pädagogik* i *Erziehungswissenschaft* ističu da se *Pädagogik* odnosi na

---

[16] Usp. *Narodne novine*, br. 63, 2008.

[17] Državni pedagoški standard osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja, (16.05.2008) https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_06_63_2129.html (14.02.2018).

[18] Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, *Narodne novine*, br. 87, 2008. te izmjene i dopune Zakona, NN 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 07/17.

[19] Milan Polić navodi da je pojam *pedagogika* koristio Pavao Vuk-Pavlović i da ju je smatrao filozofskom disciplinom, te da je do 1937. godine tako nazivao filozofiju odgoja [usp. Milan POLIĆ, Vuk-Pavlovićeva filozofija odgoja, u: Pavo BARIŠIĆ (ur.), *Pavao Vuk-Pavlović. Život i djelo*, Zagreb, HAZU – Institut za filozofiju, 2003, 179-188].

[20] Usp. Jürgen OSTERLOH, *Identität der Erziehungswissenschaft und pädagogische Verantwortung. Ein Beitrag zur Strukturdiskussion gegenwärtiger Erziehungswissenschaft in Auseinandersetzung mit Wilhelm Flitner*, Bad Heilbrunn, Klinkhardt, 2002.

praktični aspekt, na pedagoško djelovanje, dok *Erziehungswissenschaft* označava znanstveni karakter te discipline.

Od pokušaja sistematizacije pojma *Erziehungswissenschaft/Pädagogik* na njemačkom govornom području možemo istaknuti one Thea Dietricha i Dietera Lenzena[21] te zaključiti da se *Logopädagogik* kao grana, znanstvena disciplina pedagogije, odnosno znanosti o odgoju, ne spominje. Zaključno, a u skladu s provedenom analizom i utvrđenim činjenicama, možemo istaknuti da, ako njemački pojam *Logopädagogik* prevedemo na hrvatski jezik kao logopedagogija, svakako moramo imati na umu značenje i dosege pojma *Logopädagogik* u njemačkome jeziku, što možemo sažeti u sljedećih nekoliko činjenica. Prvotno, logopedagogija ne može biti područje djelovanja i rada samo pedagoga u užem smislu, odnosno osoba koje su završile studij pedagogije/pedagogijskih znanosti, ili pak odgojnih znanosti (diplomirani pedagozi, magistri ili doktori pedagogije), nego i pedagoga u širem smislu, dakle odgojitelja, učitelja, nastavnika i profesora, svih onih koji se, uglavnom samo praktično, bave odgojem, obrazovanjem i nastavom te elemente logoterapije koriste u pedagoškom radu, odnosno u svom radu s djecom i mladima. Kao što se primjerice glazbeni, plesni i dramski pedagozi bave primarno glazbom, plesom i dramom u okviru svog pedagoškog rada (ali i terapijskog), tako i logoterapiju u odgojno-obrazovni rad mogu uključiti učitelji i odgojitelji, a mogu je koristiti i stručnjaci s drugih područja (npr. medicine, socijalnog rada) koji rade s djecom i mladima. Nadalje, preduvjet za uvođenje logoterapijskih načela i nakana u odgoj i obrazovanje jest prije svega osobna educiranost u području logoterapije i egzistencijalne analize, filozofskog i psihoterapijskog pristupa kojeg je utemeljio i razvio Viktor Frankl.

Pri kraju dijela o terminološkom određenju, treba vrlo jasno naglasiti da

> »dok se u mnogim drugim jezicima pojam pedagogije odnosi na teoriju odgoja (...), u njemačkome jeziku se višeznačni pojam pedagogija odnosi kako na odgojnu praksu (...), tako i na teoriju odgoja (odgojna znanost uključujući i njezinu metateoriju)«.[22]

Opreza radi, kako bi se izbjegla moguća pogrešna interpretacija da je logopedagogija znanstvena grana pedagogije, u hrvatskome bi jeziku bilo prikladnije govoriti o logoterapiji u odgoju i obrazovanju. Pritom sam pojam terapija ne bi trebalo shvatiti isključivo kao liječenje, nego ga obuhvatiti u svoj njegovoj širini s obzirom na etimologiju (grč. *therapeía*: služenje, njega ≃ *therápōn*: njegovatelj; *therapeutḗs*: sluga), a što i jest jedna od osnovnih logoterapijskih misli. Uostalom, ideja o povezivanju i zajedničkome cilju pedagogije i (psiho)terapije nije nova, a promovirali su je i neki hrvatski autori.[23]

---

[21] Usp. Theo DIETRICH, Zeit- und Grundfragen der Pädagogik, Bad Heilbrunn, Klinkhardt, 1990; Dieter LENZEN (ur.), *Pädagogische Grundbegriffe*, sv. 1-2, Reinbek, Rowohlt, 1989; Dieter LENZEN (ur.), *Erziehungswissenschaft. Ein Grundkurs*, Reinbek, Rowohlt, 1994.

[22] Winfried BÖHM, *Wörterbuch der Pädagogik*, Stuttgart, Alfred Kröner Verlag, 2005, 478.

[23] Usp. Zdenka GRUDEN, *Psihoterapijska pedagogija*, Zagreb, Medicinska naklada, 2010.

2. Sadržajne smjernice logoterapije u odgoju i obrazovanju

S obzirom da je njemačko značenje pojma *Logopädagogik* (koje je na hrvatski jezik prevedeno kao »logopedagogija«), kao što smo već pokazali, znatno šire i ne odnosi se na pedagogiju kao znanstvenu disciplinu, a da bismo to dodatno pojasnili, potrebno je navesti i sadržajne smjernice logoterapije u odgoju i obrazovanju, odnosno »logopedagogije«. Sukladno zaključcima navedenim u terminološkom određenju, u nastavku rada naziv »logopedagogija« bit će označavan navodnicima.

O logoterapiji u odgoju i obrazovanju objavljeni su brojni radovi. Ideja implementacije logoterapije u odgoj i obrazovanje nije nova. Već spomenuti *Viktor Frankl Institut* u Beču bilježi da je već 1953. godine Karl Dienelt sistematizirao Franklove misli koje zavrjeđuju pozornost pedagoga,[24] a tom se problematikom navedeni autor bavio i u svojim kasnijim radovima.[25] Nakon toga slijede radovi i drugih stručnjaka koji se bave suodnosom pedagogije i logoterapije,[26] kao i doktorske disertacije, od kojih ovdje navodimo odabrane. Radovi su poredani

[24] Usp. Karl DIENELT, Existenzanalyse und Erziehung, *Der österreichische Mittelschullehrer*, 5 (1953) 9-10; Karl DIENELT, Die Existenzanalyse und ihre Bedeutung für die Erziehung, *Österreichische Pädagogische Warte*, 41 (1953) 269; Karl DIENELT, Die Existenzanalyse und die Erziehung, *Die österreichische Furche*, 9 (1953) 31.

[25] Usp. Karl DIENELT, *Von der Psychoanalyse zur Logotherapie. Tiefenpsychologie und Pädagogik. Eine einführende Übersicht*, München – Basel, Ernst Reinhardt, 1973; Karl DIENELT, Die Pädagogik und die Logotherapie V. E. Frankls, *Die Allgemeinbildende Höhere Schule*, 5 (1974) 79-82; Karl DIENELT, Erziehungs- und Bildungstheorie aus der Sicht der Logotherapie V. E. Frankls, *Pädagogische Rundschau*, 28 (1974) 12, 973-989; Karl DIENELT, Von der Metatheorie der Erziehung zur »sinn«-orientierten Pädagogik, Frankfurt am Main, Diesterweg, 1984.

[26] Usp. Gustav VOGEL, *Psychotherapie und Pädagogik*, Freiburg im Breisgau, Lambertus, 1954; Franz SCHLEDERER, Die Logotherapie V. E. Frankls und das Menschenbild der Pädagogik, *Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Pädagogik*, 41 (1965) 1, 53-62; Erling FORLAND, Viktor Frankls utfordring til pedagogikken, *Inter Medicos*, 9 (1966) 115-128; Ajaipal Singh GILL, *An Appraisal of Viktor E. Frankl's Theory of Logotherapy as a Philosophical Base for Education*, dizertacija, The American University, 1970; Arthur G. WIRTH, Logotherapy and Education in a Post-Petroleum Society, *The International Forum for Logotherapy*, 2 (1980) 3, 29-32; Beda WICKI, *Die Theorie von Viktor E. Frankl als Beitrag zu einer anthropologisch fundierten Pädagogik*, Bern, Pädagogisches Seminar der Universität Bern, 1981; Charles OKECHUKWU IWUNDU, Pedagogy and Logotherapy, *The International Forum for Logotherapy*, 10 (1987) 1, 60-62; Eugenio FIZZOTTI, Stefania FERINI, Implicanze educative nella logoterapia, *Orientamento pedagogici*, 630 (1989) 603-619; Peter TEIGELER, Viktor Frankls ‚Wille zum Sinn' in der Freinet-Pädagogik, *Bulletin der Gesellschaft für Logotherapie und Existenzanalyse*, 6 (1989) 3, 4-10; Eugenio FIZZOTTI, Educational Aspects in the International Forum for Logotherapy, *The International Forum for Logotherapy*, 13 (1990) 1, 34-37; Wilhelm CURSIEFEN, Janusz Korczak und Viktor E. Frankl – zwei vorbildhafte Menschen, *Lehren und Lernen – Zeitschrift des Landesinstituts für Erziehung und Unterricht*, 17 (1991) 49-56; Franz SEDLAK, Logotherapie und Schule. 10 Impulse für sinnzentrierte Übungsarbeit, *Beiträge zur Medienpädagogik*, 169 (1992) 117-120; Bernard R. DANSART, Logophilosophy. Compass for an Embattled Education, *The International Forum for Logotherapy*, 16 (1993) 2, 89-96; Bianca Z. HIRSCH, The Application of Logotherapy in Education, *The International Forum for Logotherapy*, 18 (1995) 1, 32-36; Elisabeth LUKAS, *Die Kunst der Wertschätzung. Kinder ins Leben begleiten*, München – Zürich – Beč, Verlag Neue Stadt – LebensWert, 2013; Wolfram

kronološki, kako bi se vidio vremenski slijed i znanstveni opseg bavljenja tom temom, ali i različitost jezika na kojima su radovi pisani.[27] Iz navedenih popisa disertacija i radova vidljivo je da su se odnosom logoterapije i pedagogije, odgoja i obrazovanja, znanstvenici bavili još od pedesetih godina 20. stoljeća.

Kasnije Eugenio Fizzoti i udruga ALAEF[28] čije osnivanje potiče sam Frankl, provodi daljnju sistematizaciju radova.[29] Jednako tako, već prije navedeni *Viktor Frankl Institut* u Beču[30] bilježi sva objavljena djela o Viktoru Franklu, od doktorskih disertacija, magisterija i diplomskih radova, knjiga, poglavlja u knjigama te znanstvenih i stručnih radova. Ti radovi pokazuju kako je logoterapija

> »daleko više 'preventivna', odnosno 'promotivna', smijemo reći 'edukacijski' postupak koji će već u korijenu sanirati potrebe za 'reaktivnim' interventima, dakle za psihoterapijom u užem smislu«.[31]

Kao što je vidljivo, ideja o implementaciji logoterapije u odgoj i obrazovanje nije nova. Od edukacija iz tog područja, navest ćemo nekoliko iz našega bližega geografskog okružja. Edukacije uglavnom provode privatni instituti te visoke škole, kao što su, npr. *Viktor Frankl Zentrum* u Beču, *EALP* iz Graza (diplomski/magistarski studij pedagogije i logopedagogije), *ISF – Institut für Sinnzentrierte Führung* u Baselu, (diplomski/magistarski studij), *Private pädagogische Hochschule der Diözese Linz* (kraća edukacija, 2 semestra) i dr., pri

KURZ, Franz SEDLAK (ur.), *Kompendium der Logotherapie und Existenzanalyse*, Tübingen, Verlag Lebenskunst, 2013;
Andreas SCHREIBER, Logotherapy in Educational Systems, u: *Challenges of the Knowledge Society. Education and Sociology*, The International Conference CKS, 2015, 939-945.

[27] Usp. Franz SCHLEDERER, *Erziehung zu personaler Existenz. Viktor E. Frankls Existenzanalyse und Logotherapie als Beitrag zu einer anthropologisch fundierten Pädagogik*, dizertacija, München, 1964; John Willie YEATES, *The Educational Implications of the Logotherapy of Viktor E. Frankl*, dizertacija, Mississippi, 1968; Francis Aloysius GULDBRANDSEN, *Some of the Pedagogical Implications in the Theoretical Work of Viktor Frankl in Existential Psychology. A Study in the Philosophic Foundations of Education*, dizertacija, Michigan State University, 1972; Maria Elena LUEJE, *The Sense of Existence in the Thinking of Viktor Frankl and Its Importance for Education*, dizertacija, Pontificia Universidad Catolica de Chile, Santiago, 1987; Michael THORN, *Aufweis pädagogischer und anthropologischer Grundkategorien einer »appellativen Pädagogik« – unter besonderer Berücksichtigung existenzphilosophischer und existenzanalytischer Grundannahmen*, dizertacija, Landau, Erziehungswissenschaftliche Hochschule Rheinland-Pfalz, 1989; Peter AMANN, *Enthält die Logotherapie und Existenzanalyse V. E. Frankls eine Pädagogik?*, dizertacija, Universität Wien, Beč, 1992; Petra HOFFMANN, *Sinnkrise als Herausforderung an existentielle Pädagogik. Von Bollnow über Jaspers zu Frankl und Dürckheim*, dizertacija, Fakultät Philosophie der Universität Stuttgart, Stuttgart, 2001; Lauri PYKÄLÄINEN, *Concept of Man, Values and Education in the Logotherapies of Frankl and Böschemeyer*, dizertacija, Dept. of Teacher Education Kajaani, University of Oulu, Finland, 2004.

[28] L'Alaef – Associazione di Logoterapia e Analisi Esistenziale Frankliana; http://alaef.com/ (14.02.2018).

[29] Usp. Ivan ŠTENGL, Odgajanje senzibilnosti za pitanje smisla, *Metodički ogledi – časopis za filozofiju odgoja*, 12 (2005) 1, 28.

[30] Usp. http://www.viktorfrankl.org (14.02.2018).

[31] Usp. Štengl, *nav. dj.*, 29.

čemu struktura programa u osnovi obuhvaća upoznavanje sa sadržajem logoterapije, djelom i osobnošću Viktora Frankla i njegove učenice Elisabeth Lukas, te s ostalim autorima koji su se poslije afirmirali na području logoterapije poput Boglarke Hadinger, Wolframa Kurza i dr., kao i praktičnoga rada vezanog uz prevenciju na temelju specifične slike čovjeka koju je Frankl promovirao u svojim djelima, suprotstavljajući se tako patologiji vremena koja se očituje u krizi, nasilju, ovisnostima i depresiji.

Cilj programa je da studenti/polaznici prepoznaju koje sve mogućnosti primjene »logopedagogija« pruža, s obzirom na to da joj je u temelju volja za smislom kao specifično ljudskim potencijalom. Zajednički je cilj ovih programa proširivanje kompetencija koje se odnose na davanje odgovora na društvene izazove, prije svega u pedagoškom odnosno socijalnom području rada, odnosno u odgoju, obrazovanju i savjetodavnom radu. Posebna se pozornost posvećuje promjeni stavova vezanih uz međuljudske odnose, odnosno pedagoške interakcije te odgoju za odgovornost. Međutim, valja još napomenuti da, bez obzira na ciljnu skupinu kojoj su ove edukacije namijenjene (između ostalih i za pedagoške djelatnike), sadržajno se veći dio edukacija odnosi na logoterapiju u općenitom smislu, pomoć u krizi i prevladavanju teškoća, a manji dio na rad s djecom i mladima (kao npr. kolegiji pod nazivom: *Usmjeravanje prema smislu u teoriji odgoja* ili *Logoterapijski pristupi didaktici* (EALP), odnosno *Logopedagoška komunikacija u savjetovanju roditelja i skupno savjetovanje* (*Pädagogische Hochschule Viktor Frankl*, Koruška).

Ove edukacije odnosno studiji, pa tako i edukacija na Učiteljskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, pod nazivom *Logoterapija u odgoju i obrazovanju* koja je s izvođenjem krenula 2018. godine, temelje se na Franklovim tezama o osobi (*Deset teza o osobi*[32]), a specifičnost je edukacije na Učiteljskom fakultetu u Zagrebu upravo usmjerenost na djecu i mlade, odnosno primjena Franklovih teza na rad s djecom i mladima. Navedene teze Frankl je iznio u referatu (koji je naknadno prerađen i objavljen), 1950. godine u okviru skupa pod nazivom *Die Salzburger Hochschulwochen* kao uvodni prilog diskusiji (s dr. Ildefonsom P. Betschartom, OSB i dr. Aloisom Dempfom te dr. Leom Gabrielom).[33] *Deset teza o osobi* ubrajaju se u temeljne filozofsko-antropološke tekstove logoterapije i egzistencijalne analize. Frankl u njima produbljuje dimenzionalno ontologijsku sliku čovjeka.[34] Između ostalog, Frankl u navedenom referatu argumentirano osvjetljava dva središnja logoterapijska kreda: psihoterapijski i psihijatrijski kredo. Ti se postulati već sadržajno nalaze u knjizi *Liječnik i duša*, ali u *Deset teza o osobi* su sažeti i predstavljeni kao Franklova filozofska antropologija. Teze koje Frankl navodi i pojašnjava su sljedeće:

---

[32] Usp. Viktor FRANKL, *Ärztliche Seelsorge. Grundlagen der Logotherapie und Existenzanalyse. Mit den »Zehn Thesen über die Person«*, München, DTV Verlagsgesellschaft, 2007, 330-340.

[33] Usp. *isto*, 10; http://www.salzburger-hochschulwochen.at.

[34] Usp. Frankl, *Liječnik i duša*..., 46-48.

1. Osoba je *individuum; 2.* Osoba nije samo in-dividuum, nego *in-summabile;* 3. Svaka pojedina osoba je apsolutni *novum;* 4. Osoba je *duhovna;* 5. Osoba je *egzistencijalna;* 6. Osoba je *ja*, a ne *ono* (sebstvo, a ne nagonsko nesvjesno); 7. Osoba ostvaruje *tjelesno-duševno-duhovnu cjelovitost*; 8. Osoba je *dinamična;* 9. Životinja već iz tog razloga nije osoba, jer se ne može postaviti iznad same sebe, nije u stanju postaviti se nasuprot sebe; 10. Osoba ne shvaća samu sebe drukčije nego iz transcendencije.[35]

Na temelju navedenih teza, autorice Johanna Schechner i Heidemarie Zürner razvile su *Deset logopedagogijskih teza*[36] koje čine bitan dio sadržaja ovih edukacija:

1. Čovjek kao sustvaratelj svoje ravnoteže; 2. Čovjek postaje vidljiv svojom orijentacijom prema smislu; 3. Čovjek zaslužuje poštovanje; 4. Čovjek žudi za orijentacijom; 5. Čovjek je slobodan i odgovoran; 6. Čovjek sam bira kako će djelovati; 7. Čovjek teži suverenitetu; 8. Čovjek je dinamičan i otvoren prema svijetu; 9. Čovjeku je prepušteno kako će se nositi sa životnim krizama; 10. Čovjek je duhovan.[37]

Svaka od ovih teza povezana je s Franklovim tezama, a odnosi se na rješavanje kriza »u praksi«, kao što i prije navedene autorice u naslovu navode. »Logopedagogija« se u tom smislu odnosi na pružanje pomoći svakom čovjeku bez obzira na dob, a ne samo djeci i mladima. Pritom djeca i mladi nisu isključeni. Logoterapijska slika čovjeka, koji osim tjelesne i psihičke dimenzije, posjeduje i duhovnu, osposobljava čovjeka za samostalno zauzimanje vlastitog stava kako bi pronašao najbolje odgovore za sebe osobno i u odnosu na okružje. Iz takvog stanja duha razvija se cjelovita slika čovjeka koja nije unaprijed zadana, slika samoga sebe i svijeta u cjelini. Frankl je, dakle, postavio pitanje, što je to što razlikuje čovjeka od životinje, i to u bilo kojem životnom razdoblju. Preuzimajući grčku riječ *nous*, Frankl *duhu*, kao specifično ljudskome kriteriju pridružuje duhovnu, noetičku dimenziju i postavlja je za treću čovječju dimenziju uz tijelo i psihu (*Tertium datur!*). Kako bi dobio odgovor na pitanje što omogućava čovjeku da ostane zdrav, usprkos traumama koje proživljava, unatoč teškim i tužnim iskustvima i životnim okolnostima, usprkos udarcima sudbine i katastrofama, Frankl je proveo znanstveno istraživanje[38] među depresivnim i psihički bolesnim te »zdravim« ljudima koje je ispitao jednakim upitnikom. Rezultati su pokazali da traumatična iskustva, životne okolnosti i sl. ne čine statistički značajnu razliku među ispitanicima. Nadalje, pojavilo se pitanje što je to što ljudima omogućava da ostanu zdravi usprkos traumatskim iskustvima, nesretnom djetinjstvu i drugim životnim nedaćama. Odgovor je bio *Logos*, u značenju smisla. Smislom ispunjen život za kojim žudi svaki čovjek,

[35] Usp. Viktor FRANKL, *Der Wille zum Sinn*, München, Piper Verlag, 1997, 108-117.

[36] Usp. Johanna SCHECHNER, Heidemarie ZÜRNER, *Krisen bewältigen. Viktor E. Frankls 10 Thesen in der Praxis*, Beč, Braumüller, 2016.

[37] Usp. *isto*, 27-37.

[38] Usp. *isto*, 16.

temeljna je zaštita u teškim životnim razdobljima. Frankl u svojim radovima ističe da ne bismo smjeli čekajući pitati što je smisao života, jer već nama život postavlja pitanja na koja moramo odgovoriti.[39] Pitanja, dakle, ne smiju glasiti: Zašto mi je tako teško?, Zašto su okolnosti takve?, nego: Kako ću odgovoriti na ovu situaciju? Na što me ova situacija poziva?

Povijesno gledano, počeci su logoterapije usko su vezani uz svijet mladih.[40] U vrijeme velike ekonomske krize krajem dvadesetih godina dvadesetoga stoljeća, kad je puno mladih ljudi bilo nezaposleno, Frankl je kao mladi student medicine stajao, u skladu s prije navedenim, pred pitanjem: Što od mene zahtijeva duševna nevolja mladih koji su u očajničkoj potrazi za perspektivom? Njegov je odgovor bio osnivanje *Savjetovališta za mlade* u Beču u kojem su mladi mogli besplatno potražiti pomoć. On govori o 3.700 mladih osoba koje su koristile njegove usluge, od kojih je on sam vodio 900 osoba. Nezaposlene mlade ljude poticao je na volonterski rad te im ga i omogućavao, tako da je kod njih bio manji osjećaj besmisla, što je rezultiralo i manjom stopom samoubojstava. Kod tih je mladih ljudi uočio postojanje unutarnje praznine, koju on naziva »egzistencijalnim vakuumom«. Na tu je prazninu Frankl odgovorio tako da je mladim ljudima osvijestio njihov osobni poziv, apel upućen upravo njima i njihovu životu.[41]

Način na koji je Frankl reagirao, postavljajući logoterapiju u svakodnevicu života mladih, pružajući im terapiju, podršku i pomoć, aktualan je još i danas. Unutrašnja praznina može nastati i iz brojnih drugih razloga, ali prisutnost pogubljenosti i krivih uzora kod mladih također traži da odgovorimo na prije navedeno pitanje koje je i Frankl sam sebi postavio: »Što od mene zahtijeva duševna nevolja mladih koji su u očajničkoj potrazi za perspektivom?« Možemo li i kako u sadašnjem trenutku odgovoriti na poziv u pomoć koji nam upućuju mladi, a iščitavamo ga iz sve većeg broja samoubojstava i psihičkih bolesti?

Podatci su u nekim dijelovima svijeta alarmantni, kao npr. u SAD-u gdje, prema podatcima savezne agencije *The National Institute of Mental Health (NIMH)*, u posljednjih 15 godina jedno od petoro djece ima probleme s mentalnim zdravljem.[42] Također je uočen porast ADHD-a za 43 %,[43] za 37 % porast

---

[39] Usp. Viktor E. FRANKL, *Was nicht in meinen Büchern steht. Lebenserinnerungen*, Weinheim, Beltz Verlag, 2002, 36.

[40] Usp. Gabriele VESELY-FRANKL (ur.), Viktor E. Frankl: *Frühe Schriften 1923-1942*, Beč – München – Bern, Verlag W. Maudrich, 2005.

[41] Usp. Johanna SCHECHNER, Heidemarie ZÜRNER, *Krisen bewältigen. Viktor E. Frankls 10 Thesen in der Praxis*, Wien, Braumüller, 2016, 22.

[42] Usp. Mental Illness, (11.2017) https://www.nimh.nih.gov/health/statistics/prevalence/any-disorder-among-children.shtml (14.02.2018).

[43] Usp. Susanna N. VISSER i dr., Trends in the Parent-Report of Health Care Provider-Diagnosed and Medicated Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder: United States, 2003–2011, *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 53 (2014) 1, 34-46.e2; http://www.jaacap.com/article/S0890-8567%2813%2900594-7/abstract (14.02.2018).

depresije kod mladih.[44] U Njemačkoj je, prema podatcima koje navodi *Statistisches Bundesamt*, 2015. godine od ukupnog broja pacijenata bilo oko 4.600 djece i mlađih od 15 godina koji su bili hospitalizirani zbog depresije (2 % od ukupnog broja). Međutim, u odnosu na 2000. godinu taj se broj udeseterostručio (2000. godine bilo je 410 slučajeva), dok se broj ukupno hospitaliziranih od depresije više nego udvostručio.[45] Prema podatcima *Hrvatskoga zavoda za javno zdravstvo* u Hrvatskoj su u 2016. godini registrirana 683 suicida u ukupnoj populaciji od kojih je 5,3 % bilo u dobi do 24 godine. Analize prema spolu pokazuju znatnu zastupljenost muškog spola; odnos suicida muškog i ženskog spola u prosjeku je 4,5:1. Prema dobnim skupinama (do 14, 15-19 i 20-24 godine) najviša stopa suicida je u dobi od 20 do 24 godine. Stopa suicida u dobi do 14 godina ne prelazi 1 slučaj na 100.000. Za dob 15-19 godina i 20-24 godine stope osciliraju s trendom pada koji je izraženiji u dobi 20-24 godine, nego u dobi 15-19 godina. Prema podatcima iz baze SZO *European Mortality Database* dobno-standardizirana stopa smrtnosti za dob do 14 godina podjednaka je prosječnoj stopi za zemlje EU članice prije svibnja 2004. te niža od prosječne stope za zemlje EU članice od svibnja 2004. godine. Na ljestvici mortaliteta zbog suicida za zemlje Europske regije SZO, Hrvatska se za dob do 14 godina nalazi među zemljama s najnižim stopama, a za dob 15-19 i 20-24 među zemljama srednjih i viših stopa.[46] Gledajući ove zabrinjavajuće podatke ne možemo ne uočiti goruću potrebu rada s djecom i mladima. U logoterapiji primijenjenoj u odgoju i obrazovanju mogu se kritički analizirati odstupanja u ponašanju djece i mladih:

a) Jesu li zaista patološka ili su izraz originalnosti?
b) Koji potencijal skrivaju neželjena i ometajuća ponašanja?
c) Na koji način možemo razumjeti ponašanje djece i mladih te ga interpretirati kao potragu za smislom i ostvarenjem vrjednota?[47]

Frankl je neprestano naglašavao da je smisao u životu za čovjeka od egzistencijalne važnosti, a pitanje osjećaja ispunjenosti i zadovoljstvo zbog dosezanja vrjednota ne poznaje dobne granice. Na temelju navedenoga moglo bi se zaklju-

[44] Usp. Susanna SCHROBSDORFF (16.11.2016) http://time.com/4572593/increase-depression-teens-teenage-mental-health/ (14.02.2018).

[45] Usp. Immer mehr Kinder und Jugendliche leiden an Depressionen, *Im Fokus* (04.04.2017) https://www.destatis.de/DE/ZahlenFakten/ImFokus/Gesundheit/DepressionKinderJugendliche.html (14.02.2018).

[46] Usp. Maja SILOBRČIĆ RADIĆ, *Epidemiološki prikaz suicida djece i mladih u Hrvatskoj*, Izlaganje na konferenciji »Suicidalno i autoagresivno ponašanje u djece i mladih – činimo li dovoljno?«, Zagreb, 4.-5. rujna 2017; http://www.hudedap.hr/pdf/silobrcic_suic%20djeca%20i%20mladi.pdf (14.02.2018).

[47] Usp. Dieter LOTZ, Logopädagogik. Überlegungen zu einer sinnzentrierten Pädagogik, *Existenz und Logos – Zeitschrift der Deutschen Gesellschaft für Logotherapie und Existenzanalyse*, 17 (2009) 17, 6-15, 11; http://docplayer.org/24808931-Existenz-und-logos-zeitschrift-fuer-sinnzentrierte-therapie-beratung-bildung-17-jahrgang-heft-17-2009-inhalt.html.

čiti da je logoterapija u odgoju i obrazovanju prije svega preventivno djelovanje, pri čemu se na odgojna djelovanja i metode gleda kao na pomoć mladom čovjeku u njegovu osobnom suočavanju sa svijetom i društvenom stvarnošću. Prije nego što u životu nekog čovjeka može doći do potrebe za logoterapijom u obliku terapije same, čovjek je izložen odgoju i obrazovanju. Već od ranoga djetinjstva, utjecaji koje na dijete imaju druge osobe, odnosno iskustva koja i proizlaze iz doživljaja, smisleni su i grade određene vrijednosti. U prvim godinama života gradi se individualno iskustvo i skup vrijednosti koji će kasnije imati utjecaja na to kako će se određena osoba razvijati, kako će graditi stavove i sl.[48]

Logoterapija u odgoju i obrazovanju polazi od uvjerenja da dječja iskustva ne trebaju nastajati slučajno, već su podložna intencijama te ih stoga valja reflektirati i učiniti ih graditeljima vrijednosti. Kao smjerokaz služe im tri Franklove vrijednosne kategorije (mogućnosti ispunjenja smisla) koje su temelj i orijentacijski okvir kako logoterapije, tako i uvrštavanja njezinih misli i načela u odgoj i obrazovanje: stvaralačke vrijednosti (vrijednosti koje se mogu ostvariti djelovanjem); doživljajne vrijednosti (vrijednosti koje se mogu ostvariti doživljavanjem); vrijednosti stava ili stanovišne vrijednosti.[49]

Vrijednosti koje postoje kao mogućnosti postaju početkom djelovanja, osoba osjeti da je vrijednost dotakla vlastitost, čovjek prepoznaje situaciju kao manje zadovoljavajuću te kao onu koju baš on mora mijenjati. Ako ih primijenimo na dijete odnosno djetinjstvo, dolazimo do sljedećeg: Stvaralačke vrijednosti otkrivaju djetetu radost stvaranja, doživljajne vrijednosti otvaraju mu oči za ljepotu, dok se vrijednosti stava grade u odnosu na životne izazove koje su i pred dijete postavljeni. Stav o tome koje ćemo vrijednosti posredovati djetetu, hoćemo li ga odgajati tako da umjesto pitanja: »Kako da se poslužim?«, postavi pitanje: »Kako da služim?«, trebao bi biti spoznan i usvojen i prije samog odgojnog djelovanja. Odluka koje ćemo vrijednosti mi odrasli posredovati djetetu, koje su naše temeljne vrijednosti prema kojima ga želimo voditi, trebala bi također biti domišljena i jasna prije svega nama samima, ako smo svjesni vlastite zadaće i odgovornosti. Tada će nam jasniji biti i odgovor na jedno od najtežih i često iznova postavljanih pitanja: Kako treba voljeti dijete?

Ugoda kod ostvarenja vrijednosti ne može biti shvaćena kao cilj djelovanja. Frankl naglašava da upravo želja za užitkom, moći ili samoostvarenjem dovodi osobu u začarani krug neuroza.

Od samih početaka u odgoju stoga valja osvještavati sposobnost savjesti (»organa smisla«) da prepozna u određenoj vremensko-prostornoj prilici izazov vrijednosti. Frankl izbjegava govor o hijerarhiji vrijednosti, govori o njihovim kategorijama – one se čovjeku nude na ostvarenje i on prihvaća njihov izazov

[48] Usp. Branka STARC i dr., *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi*, Zagreb, Golden marketing, 2004; Ross VASTA, Marshall M. HAITH, Scott A. MILLER, *Dječja psihologija*, Jastrebarsko, Naklada Slap, 1998.

[49] Usp. Frankl, *Liječnik i duša…*, 83.

ne samo u što je moguće većem broju, nego mu valja ostvarivati vrijednosti iz koliko je moguće više njihovih kategorija. Nadalje, u svojim djelima, Frankl navodi tri mogućnosti ostvarivanja smisla:

1. Smisao se ne može nikome dati, njega se može samo pronaći. Upravo zato što je svaka osoba jedinstvena i neponovljiva i upravo zato što je izazov vrijednosti vremenski i situacijski ograničen, nemoguće ga je propisati drugome, a ni sama ga osoba ne može smatrati iscrpljenim jednom zauvijek, odnosno ne može se ograničiti na jedan i uvijek isti smisao.
2. Smisao valja pronaći, ali se ne može izmisliti ili stvoriti zato što je smisao izazov vrijednosti, a vrijednosti su vječne kategorije koje poprimaju konkretan oblik u prostoru i vremenu. Smisao je podložan promjeni. Jednom kad se pojavi kao smisao, zauvijek nestaje u prolaznosti, osim ako se ne prihvati, ostvari i tako spremi u povijest.
3. Smisao, ne samo da se mora, nego se i može pronaći. To se događa uz pomoć savjesti. U suprotnom dolazi do egzistencijalne praznine.[50]

Promišljajući o mogućnostima koje se pružaju za ostvarivanje vrijednosti u odgoju, odnosno o tome kako Franklove vrijednosne kategorije mogu postati dijelom odgoja, možemo istaknuti sljedeće: Usmjeravamo li dijete da bude znatiželjno, potičemo li začuđenost i iz nje svojstvenu potrebu za djelovanjem, odnosno stvaranjem, davanjem svijetu, razvijamo stvaralačke vrijednosti. Usmjeravamo ga i upućujemo na ono što je lijepo, na uživanje u ljepoti i svijetu, onome što nam svijet daje, a mi primamo, razvijamo doživljajne vrijednosti. Odgajamo li dijete za istinu, poniznost, skromnost i dobrotu, posebno u situacijama koje prepoznajemo kao manje zadovoljavajućim, razvijamo vrijednosti stava. Koristeći nadalje logoterapijske pojmove, možemo promišljati o mogućnostima razvoja *sebenadilaženja* (*Selbsttranszendenz*) u odgoju djece, promatrati ih i uočiti koda djece, te ih nadalje svjesno razvijati unutar odgojno-obrazovnog rada.

Logoterapija nam govori da je put u pronalaženje smisla oblikovanje života kao ostvarivanja što većeg broja vrjednota. To je permanentan proces i zahtijeva odgoj i samodisciplinu, da osjetljivost za smisao pod bremenom svakodnevnog i trenutnog ne otupi. Elisabeth Lukas[51] u tom kontekstu govori o odgoju kao umjetnosti poštovanja.

Ako kao zadaću logoterapije navedemo otkrivanje puta u traženju i pronalaženju smisla, njezina bi implementacija u odgoj i obrazovanje kao zadaću trebala imati oblikovanje smislenoga života na temelju stvaranja vrijednosti i ostvarivanja vrjednota. To je permanentna zadaća i zahtijeva ustrajnost u odgoju i samodisciplinu, jer je senzibilnost za smisao ugrožena bremenom svakodnevi-

[50] Usp. Frankl, *Der Mensch vor der Frage nach dem Sinn...*, 155.
[51] Usp. Lukas, *Die Kunst der Wertschätzung. Kinder ins Leben begleiten...*

ce i vlastitih slabosti. Sadržajne smjernice su uporišta za roditelje, odgojitelje i učitelje koji će, primjenjujući ih u odgoju, djeci razotkriti puninu bivstvovanja čovjeka, potaknuti im stremljenje i omogućiti dosezanje čovještva. Franklovih *Deset teza o osobi* i iz njih, prilagođene uzrastu i razrađene izvedenice drugih autora, temelj su sadržajnim smjernicama koje izravno i jasno pozicioniraju logoterapiju u odgoju i obrazovanju.

Zaključak

Ako u hrvatskome jeziku koristimo pojam »logopedagogija« (*Logopädagogik*), a s obzirom na to da taj pojam potječe iz njemačkoga govornog područja, svakako moramo imati na umu višeznačnost tog pojma u njemačkome jeziku koji implicira da se »logopedagogijom« mogu baviti i pedagozi u širem smislu. Pritom se misli na odgojitelje, nastavnike, profesore, odnosno na sve one koji, uglavnom samo praktično, rade u sustavu odgoja i obrazovanja. Preduvjet je dakako educiranost iz područja logoterapije i egzistencijalne analize, a da bi se izbjegla nepreciznost tumačenja pojma »logopedagogija«, potrebno je govoriti o logoterapiji u odgoju i obrazovanju. Navedeni znanstveni radovi nedvojbeno dokazuju da ideja o implementaciji logoterapije u odgoj i obrazovanje u svijetu datira od polovine dvadesetoga stoljeća, a ako uzmemo u obzir i sam rad Viktora Frankla s mladima tridesetih godina dvadesetoga stoljeća, onda njezine začetke možemo uočiti već od tada. Sadržajne smjernice logoterapije u odgoju i obrazovanju su također, kako je vidljivo iz prethodnih promišljanja, jasne, i prije svega potrebne. Naime, i danas možemo uočiti široku raznovrsnost problematike kod mladih ljudi – u ishodištu koje je osjećaj besmisla i prijezir prema životu, unatoč ekonomskoj situiranosti.

Logoterapijski pogled na osobu kao biće koje uvijek može razvijati svoje potencijale, upućuje nas na to da i na djecu i mlade gledamo iz te perspektive, odnosno, da ih vidimo kao »osobe u postajanju«, ne uočavajući u njima ne samo ono što oni trenutno jesu, još i ono što mogu postati. Više nego ikad, upravo zbog stalnih i brzih promjena kojima je čovjek neprestano izložen, a koje u sebi sadrže ostvarenja nebrojenih mogućnosti samoga bića, bitno je odgojiti dijete tako da se može nositi sa stalnom neizvjesnošću koja se očituje u stanjima nemira i napetosti. Sve navedeno svrstava logoterapiju u temelj odgoja djece, jer je neizvjesnost u logoterapiji razotkrivena u svom iskonskom značenju. Odgajajući dijete tako da postavlja sebi pitanje: »Što trebam učiniti?«, a da pritom ne propitkuje sebe može li učiniti to što treba, razvijamo i senzibiliziramo kod djeteta »organ smisla«, savjest, kao sposobnost po kojoj će dijete prepoznavati životne obveze lišeno straha od nemoći izvršenja prepoznatih obveza, čime će djetetu biti omogućen istinski napredak i zdrav uspon, a to je cilj i smisao odgoja.

Vladimira Velički* – Damir Velički**

Logotherapy in Education – Terminological Determination and Content Guidelines

Summary

The paper terminologically determines the syntagm *Logotherapy in Education*, i.e. the term *Logopedagogy* (*Logopädagogik*). The term *Logopedagogy* (*Logopädagogik*) comes from German-speaking areas and implies that it can be practised by educators in a broader sense, and not only those who have studied Pedagogy. This includes preschool teachers, school teachers, professors, i.e. all those who generally work in practice within the educational system. The prerequisite for this is, of course, being educated in Logotherapy and existential analysis. To avoid inaccuracies in interpreting the term »logopedagogy«, after a thorough linguistic analysis of the aforementioned terms and phrases in both German and Croatian, we reached several conclusions on their proper use in the Croatian language and thus give preference to the phrase *logotherapy in education*. The paper further analyses the need to introduce logotherapy in the education system, recognised by numerous international authors in the mid-20th century, as well as content guidelines. Even today, we can observe a wide variety of problems among young people, whose starting points are the sense of futility and a contempt for life, despite their financial stability. A logotherapeutic view of a person as a being who can always develop their potential teaches us to also see children and young adults from this perspective, in other words, to see them as »persons in becoming«, not perceiving what they are at the moment, but also what they can become. More than ever, precisely because of the constant and rapid changes which we are constantly exposed to, and which contain the achievements of countless possibilities of being, it is crucial to raise children in the way that enables them to cope with constant uncertainties reflected in the states of unrest and tension. All of the above puts logotherapy in the foundation of the education of children because, in logotherapy, uncertainty is exposed in its primal sense. By raising a child so that it asks itself »What should I do?« while at the same time not questioning whether it is able to do what is needed, we develop and sensitise the child's »organ of sense«, the conscience, as an ability the child will use to recognise life's duties free of the fear of power-

* Vladimira Velički, PhD, Assoc. Prof., University of Zagreb, Faculty of Teacher Education, Department of Teacher Education Studies, Department of Croatian Language and Literature, Drama and Media Education; Address: Savska cesta 77, HR-10000 Zagreb, Croatia; E-mail: vladimira.velicki@ufzg.hr.

** Damir Velički, PhD, Assoc. Prof., University of Zagreb, Faculty of Teacher Education, Department of Teacher Education Studies, Department of German Language Teacher Education – Intercultural German Studies; Address: Savska cesta 77, HR-10000 Zagreb, Croatia; E-mail: damir.velicki@ufzg.hr.

lessness to execute them. This will enable its true and healthy progress, which is the purpose and the meaning of education.

The continually growing need for logotherapy in education is further supported by statistical data on the state of mental health of children and youth in Croatia and abroad. Relying on the works of Viktor E. Frankl, Elisabeth Lukas, and other relevant authors, we analysed possibilities of implementing logotherapy in education. We also analysed and compared the existing training opportunities in this field, both in Croatia and abroad, and derived new content guidelines for this field.

Key words: Logotherapy, education, logopedagogy, meaning.

(*na engl. prev.* Goran Brkić)